

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ХОРТИНГУ

Розвиток України як незалежної держави в умовах ринкової економіки ознаменувався такими негативними процесами, як депатріотизація духовного і соціального життя суспільства, зниження рівня людської гідності. Вітчизняна історія, її героїчні події, образи видатних діячів втратили силу морального ідеалу. Між тим потреба у духовності та патріотизмі особливо велика у сучасній Україні. Успішний хід реформ неможливий, якщо система формування та розвитку молодого покоління буде позбавлена духовно-моральних основ, особливо любові до своєї Вітчизни, а педагоги так і не визначать загальнодержавний український виховний ідеал.

Актуальність проблеми дослідження національно-патріотичного виховання зумовлена орієнтацією педагогічної теорії і практики на розробку сучасних методик, що сприяють підвищенню ефективності виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах тощо. На сьогоднішній день патріотичне виховання в усіх ланках освіти є предметом уваги з боку Президента України, Верховної Ради, Уряду та науковців [1; 3; 4; 16; 17].

Так, Воєнна доктрина України, Закони України „Про Збройні сили України“, „Про військовий обов’язок і військову службу“, постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства“, „Деякі питання військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів“, розпорядження „Про заходи щодо подальшого вдосконалення системи патріотичного виховання молоді“, Указ Президента України „Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді“, наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України „Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів“, Концепція „Українська козацька педагогіка“, і головне, – Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена наказом Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України та Міністерства культури і туризму України у жовтні 2009 року, визначили завдання з формування у молоді високої патріотичної свідомості, національної гідності, розумових і фізичних якостей, готовності до виконання громадянського та конституційного обов’язку й розвитку почуття особистої відповідальності щодо захисту Вітчизни.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати ефективність хортингу як одного із засобів національно-патріотичне виховання старших підлітків.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичну літературу з питань патріотичного виховання.

2. Виявити вплив хортингу як одного з основних засобів у вихованні громадянина-патріота України.

Відповідно до визначених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: аналіз наукових та літературних джерел, директивних та нормативних документів, опосередковане спостереження.

У Концепції національно-патріотичного виховання, громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави визначається, що основа виховання молодшої людини – це виховання патріота України, готового самовіддано розбудувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури [12].

У Концепції „Українська козацька педагогіка“ (Ю. Д. Руденко та ін.) зазначається, що козацька педагогіка – це частина народної педагогіки у вершинному її вияві, яка формує у нових поколіннях українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині – незалежній Україні. Це народна виховна мудрість, що за головну мету ставила формування в сім'ї, школі та громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю й самосвідомістю [11; 15].

Кодекс лицарської честі передбачав:

- любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини – України;
- готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, зокрема дітей;
- шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі;
- непохитну вірність ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, працьовитість і скромність тощо);
- відстоювання повної свободи та незалежності особистості, народу, держави;
- турботу про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі;
- прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів;
- цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму;
- уміння скрізь і всюди поводитися благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти.

Козацька педагогіка із століття в століття формувала у дітей та молоді такі героїчні якості, які склали кодекс лицарської звитяги:

- готовність боротися до загину за волю, віру, честь і славу України;
- нехтувати небезпекою, коли справа торкається життя друзів, побратимів, Матері-України;
- героїзм, подвижництво у праці і в бою;
- ненависть до ворогів, прагнення звільнити рідний край від чужих зайд-завойовників тощо [11; 15].

Але, на жаль, рівень військово-патріотичного виховання старших підлітків загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів не відповідає актуальним вимогам, які висуваються до майбутніх захисників Вітчизни. Стала помітною і поступова втрата нашим суспільством традиційно української патріотичної свідомості.

Тож потреба в оновленні змісту і форм виховання учнівської молоді, переосмислення існуючого підходу до вирішення проблеми виховання стали за нинішніх умов вкрай нагальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з питань військово-патріотичного виховання свідчить, що цю проблему вивчали: О. Абрамчук, Т. Анікіна, А. Афанасєв, І. Бех, О. Бондарчук, В. Дзюба, С. Додурич, В. Дроговоз, Е. Єрмоєнко, М. Зубалій, В. Івашковський, М. Качур, В. Каюков, В. Коваль, О. Коркішко, Т. Мельник, Б. Мисак, В. Мірошниченко, В. Новосельський, П. Онищук, С. Оришко, Г. П'янковський, В. Радзиховський, Ю. Руденко, В. Тернопільська, М. Тимчик, М. Томчук, В. Третьяков, В. Фарфоровський, К. Чорна, В. Шевченко та ін. [4; 5; 6; 7].

Вивчення та розгляд наукової психолого-педагогічної літератури [2; 3; 10; 13; 16] також засвідчує, що проблема військово-патріотичного виховання старших підлітків засобами хортингу є актуальною та мало розробленою в теорії та методиці виховання.

На думку І. Беґа, О. Вишневського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших науковців, патріотичне виховання як складова національної системи виховання завжди було та є одним із найважливіших напрямів освіти й виховання особистості.

Дослідження історії становлення й розвитку козацьких єдиноборств засвідчують, що серед них найпопулярнішим є хортинг, який Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту України офіційно визнаний національним видом спорту України. Він також є одним із найпопулярніших і наймасовіших видів бойових мистецтв.

Хортинг – вид спорту, назва якого походить від назви славетного і відомого у світі острова Хортиця, де була розташована й існувала Запорозька Січ, що відіграла прогресивну роль в історії українського народу. Відомо, що ідея виникнення хортингу, як комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана з відродженням давніх народних традицій, що передавалися з покоління у покоління.

Сучасний український хортинг – універсальна система змішаного єдиноборства, яка увібрала у себе найбільш ефективні та дієві прийоми спортивних і прикладних єдиноборств та бойових мистецтв. Виховна та філософська основа хортингу – здоровий спортивний дух людини та славні традиції козаків Запорозької Січі.

Основна мета хортингу – охоплення оздоровчим рухом усіх верств населення України: від маленьких дітей до людей літнього віку, популяризація та підвищення ролі фізичної культури і спорту, патріотичне виховання, залучення дітей, та юнацтва до здорового способу життя, відвернення їх від шкідливих звичок, виховання особистості в душі добропорядності, патріотизму, та любові до

своєї Батьківщини. Безперечно, стрижнем заснованого виду спорту хортинг є багатовікові традиції, що передавалися з роду в рід, від покоління до покоління, від часів сарматів до Київської Русі, а далі – до запорізьких козаків [7; 8; 9].

Одним із основних аспектів виховання в молоді особистих якостей у системі хортингу вважається *патріотизм*.

На значущості українських національних цінностей при визначенні цілей виховання наголошують І. Бех, С. Додурич, які визначили патріотичні цінності як духовне та моральне формоутворення особистості, що базується на системі знань, почуттів, переконань і є її певною позицією стосовно себе, свого народу, країни [4].

Бути патріотом – означає духовно піднятися в осмисленні світу, усвідомити самотню цінність свого народу, своєї країни, мови, що об'єктивно вирізняють їх з-поміж інших народів, країн і мов, та зростися із власним народом усіма почуттями.

Тільки справжній патріот України буде готовий її гідно захистити. Відповідно до таких поглядів хортинг підносить патріотизм на рівень найвищої національної цінності.

Патріотизм – соціально-історичне явище. Слово „патріотизм“ (від „*patris*“) – грецького походження, у перекладі означає „Батьківщина, Вітчизна“. Першоосновою патріотизму є усвідомлення родових зв'язків, обрядів, звичаїв. Патріотами називали себе борці за народ, захисники республіки [14].

Виховання особистості має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до Батьківщини. Адже стабільність і могутність держави багато в чому залежить від патріотизму її громадян.

Патріотизм являє собою одне з найглобальніших людських почуттів, закріплених віками та тисячоліттями, і поєднує у собі любов до своєї Вітчизни, гордість за свій народ, відповідальність за його минуле та сьогодення, готовність до його захисту. У процесі навчання і тренування педагоги хортингу доводять учням, що патріотизм є вищою формою виявлення духовності. У патріотично налаштованого спортсмена завжди з'явиться сила волі та бажання перемогти, навіть за найскладнішої ситуації та надмірного навантаження.

Патріотизм закладає в людині фундамент самовиховання, усвідомлення себе частинкою суспільної справи, життєспроможності національної виховної ідеї, втіленої у хортингу, створюючи певні гарантії й умови для ефективного функціонування системи соціальних і державних інституцій у нашій державі. Без вирішення питання створення ефективної системи військово-патріотичного виховання неможливий подальший стійкий суспільний розвиток українського народу, кожної особистості у фізкультурно-спортивній, культурній, політичній, економічній, соціальній, духовній, військовій та інших сферах. Задля плідної роботи та успішного виховання людини, здатної захистити себе і свою родину, і свій дім і свою Вітчизну організація хортингу розробила паралельно зі спортивною та оздоровчою роботою певні методики з військово-патріотичного виховання [7; 8; 9].

Мета військово-патріотичного виховання хортингу:

- 1) національно-патріотичне виховання молодого покоління;
- 2) формування особистості патріота та громадянина, стійкої мотивації, настанови на безпечну життєдіяльність і здоровий спосіб життя;

- 3) уникнення шкідливих звичок;
- 4) набуття та закріплення навичок ефективних дій у ситуаціях громадської та побутової небезпеки [7; 9].

Патріотичне виховання – це педагогічний процес, який передбачає формування патріотичної вихованості, національної свідомості, почуття вірності та відданості, гордості за минуле й сучасне (історія, традиції, культура), готовності до захисту інтересів Вітчизни, вболівання за долю свого народу, його майбутнє.

Патріотичне виховання спрямоване на формування та розвиток особистості, якій притаманні якості громадянина-патріота Батьківщини та яка здатна виконувати громадянські обов'язки як у мирний, так і у воєнний час. Саме шкільні роки – та пора, коли закладаються основи здоров'я на все життя. Рух, гімнастика, спортивні ігри стимулюють формування позитивних якостей вихованців: мужності, волі, уміння долати труднощі. Учні потребують активних дій, які приносять величезну радість, задоволення та водночас дають заряд бадьорості на довгий час. Захисники Вітчизни мають бути фізично підготовлені, їм потрібні глибокі знання, висока загальна культура. Виховання майбутнього захисника Вітчизни є насамперед організацією способу життя молоді, наповненого патріотичними прагненнями [7; 9].

Шляхом опитування нами виявлено, що патріотизм та патріотичну вихованість, любов до Батьківщини, родини, ближнього, цілеспрямованість, відповідальність, взаєморозуміння, чесність, справедливість, порядність, повагу, доброту, духовність, фізичні та моральні якості, на думку респондентів, слід розвивати у навчально-виховному процесі закладів освіти.

Діагностування *патріотичної вихованості* – це насамперед розпізнання та вивчення істотних ознак патріотичної вихованості, форм їх вираження як реалізованих цілей патріотичного виховання.

Під терміном „патріотична вихованість“ ми розуміємо властивість особистості, яка розкриває наявність та міру сформованості її патріотичних якостей.

Було визначено, що національно-патріотичне виховання – це формування національно-свідомого, готового до відданого служіння українському народу, різнобічно та гармонійно розвиненого, високоосвіченого, життєво компетентного громадянина України, незалежно від його етнічної приналежності, віросповідання, соціального походження, який усвідомив себе українцем із почуттям особистої відповідальності за долю держави та українського народу.

Під *фізичною підготовкою* у прикладному хортингу розуміємо вид фізичного виховання, специфіка якого полягає у навчанні рухам і вихованні фізичних якостей, що мають прикладне значення стосовно звичайної трудової або спортивної діяльності. Цей термін використовується тоді, коли потрібно підкреслити прикладну спрямованість у процесі формування фізичних якостей, наприклад, у військовослужбовців або осіб, що займаються хортингом як бойовим єдиноборством [7; 8; 9].

Хортинг як вид бойового єдиноборства є реальною та досконалою прикладною дисципліною. Результат фізичної підготовки – фізична підготовленість, що є системним утворенням, характеризується певними

досягненнями у формуванні рухових навичок і фізичних якостей. Усі фізичні якості – складові фізичної підготовки. Наприклад, під загальнорозвивальними вправами розуміються рухові акти, спрямовані на загальне зміцнення організму та створення основи для освоєння вправ більш високої складності. До таких вправ можна віднести: біг, стрибки, гімнастику, найпростішу акробатику, рухливі ігри [7; 9].

Прикладна фізична підготовка у хортингу – спеціалізований процес фізичного виховання, який має на меті системний підхід до вирішення завдань, пов'язаних зі створенням передумов для формування фізичних якостей, потрібних у прикладному хортингу, що знадобляться юнакові в умовах служби у Збройних силах України. До них належать і звичайні оздоровчі засоби: ранкова гімнастика, оздоровчий біг і плавання, дотримання режиму праці та відпочинку, виховання загальних здібностей з координації, гнучкості, сили, швидкості та витривалості. Спеціальна фізична підготовка, що проводиться з учнями хортингу під час військово-прикладних занять, є спеціалізованим фізичним вихованням, яке спрямоване на формування та вдосконалення фізичних якостей і навичок, необхідних для вирішення професійних військових завдань. Такими завданнями є дії, засновані на прийомах прикладного хортингу, наприклад, обеззброювання супротивника, озброєного ножом, жердиною, лопаткою тощо. До спеціальної фізичної підготовки відносять такі вправи, як самостраховка при падіннях, різні акробатичні та гімнастичні вправи, дії з високими швидкісно-силовими характеристиками, але в обсязі спеціалізації військово-прикладного хортингу.

Військово-патріотичне виховання – процес цілеспрямованого систематичного формування у дітей та молоді почуття патріотизму, духовної та психологічної готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни [7; 9].

Відповідно до програми військово-патріотичного виховання хортингу проводиться робота з накопичення навчально-методичної бази, а також існують різні форми проведення занять: теоретичні заняття різноманітного виховного напрямку, практичні навчально-тренувальні заняття з виду спорту, тренування з прикладного розділу хортингу, туристські подорожі, відвідування історичних місць, місць козацької слави, участь у змаганнях.

Програму військово-патріотичного виховання хортингу в загальноосвітніх навчальних закладах розраховано на два рівні навчання:

1) *початковий* – для дітей від 6 до 13 років, що визначається поверхневим сприйняттям проблеми, проте знанням українських традицій та зацікавленістю дітей у патріотичному вихованні через пісні, вірші, оповіді, зустрічі з дорослими відомими людьми тощо;

2) *основний* – для юнаків і дівчат від 14 до 17 років, який характеризується помітним розумінням тематики та необхідністю самовиховання, здатністю учнів позитивно сприймати та додатково до елементів хортингу вивчати такі суміжні дисципліни, як:

- військова підготовка, стройова дисципліна, за можливості закладу, – вогнева підготовка;
- прикладний розділ хортингу, основи самозахисту, прикладна фізична підготовка, гімнастика, акробатика, метання, спортивні ігри;

- безпека життєдіяльності та цивільний захист особи;
- топографія, туризм, спортивне орієнтування;
- етнічні бойові та оздоровчі традиції козацтва.

У процесі проведення зазначених занять тренери-викладачі хортингу підкреслюють надзвичайну роль позитивних особистісних якостей своїх учнів, тим самим проводять масову пропаганду у справі патріотичного виховання та формування позитивного образу у дітей та юнацтва [7; 9].

Одним із ефективних засобів національно-патріотичного виховання є змагання з хортингу, які проводяться на шкільному, районному, обласному та всеукраїнському рівнях. Змагання різних гатунків можна проводити, приурочуючи їх до святкових подій, а також до календаря змагань Української федерації хортингу за Всеукраїнськими правилами змагань із хортингу. Змагання як дієвий засіб морально-фізичного гартування можна проводити і під час активного відпочинку та зміцнення тілесного й духовного здоров'я, формування патріотичної вихованості, розвитку основних фізичних і психічних якостей.

У патріотичному вихованні старших підлітків велику роль відіграють зустрічі з ветеранами війни, учасниками бойових дій, військовослужбовцями, працівниками правоохоронних органів, які запрошуються на свята та виховні заходи, у гуртки хортингу.

Отже, здоровий спосіб життя, духовне здоров'я молодого покоління, плекання основ патріотичного духу, успішне навчання, розвиток туристсько-спортивних та військово-спортивних навичок – запорука успішного виховання майбутніх громадян України. Подібні проекти дуже потрібні для дітей, адже це сприяє патріотичному вихованню молоді, пропагує здоровий спосіб життя, допомагає кожному розвиватися фізично і духовно. Участь у заходах виявляє прагнення молоді до збереження духовності та культури власного народу, готовність молодих людей стати справжніми патріотами-захисниками України.

Висновки. Проаналізувавши науково-методичну літературу з питань патріотичного виховання, можемо дати визначення поняття „патріотична вихованість“. Тож „патріотична вихованість“ – це властивість особистості, що розкриває наявність та міру сформованості її патріотичних якостей.

Національно-патріотичне виховання – формування національно-свідомого, готового до відданого служіння українському народу, різнобічно та гармонійно розвиненого, високоосвіченого, життєкомпетентного громадянина України, незалежно від його етнічної приналежності, віросповідання, соціального походження, який усвідомлює себе українцем і відчуває особисту відповідальність за долю держави та українського народу.

Отже, національний вид спорту України хортинг – сучасний та ефективний засіб національно-патріотичного виховання молоді, але не забуваймо: за певних організаційно-педагогічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Концепція виховання особистості / І. Д. Бех // Рідна школа. – 1991. – № 5. – С. 40–47.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.

3. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: навч.-метод. посіб. / К. І. Чорна – К. : ТОВ „ХІК“, 2004. – 96 с.
4. Електронний фонд бази даних Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/>.
5. Електронний фонд бази даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
6. Електронний фонд бази даних Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrjuntur.org.ua/>.
7. Єрмоменко Е. А. Тренування з хортингу: навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрмоменко. – К. : Паливода А. В., 2009. – 227 с.
8. Єрмоменко Е. А. Хортинг – національний вид спорту : метод. посіб. / Е. А. Єрмоменко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
9. Зелений В. О. Військово-патріотичне виховання учнів 10–11 класів засобами хортингу / В. О. Зелений // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – С. 20–26.
10. Коломоєць Г. А. Всеукраїнська військово-спортивна гра „Джура“ („Сокіл“): метод. посіб. / Г. А. Коломоєць, О. С. Бондарчук, А. М. Грива, А. А. Ребрина, В. Я. Тимофєєв, М. Б. Бігус. – К., 2013. – 216 с.
11. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави // Педагогічна газета. – 2000. – № 6 (72). Червень. – С. 6.
12. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М. : Политиздат, 1988. – 256 с.
13. Мала енциклопедія державознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
14. Мельничук Ю. Л. Основи козацько-лицарського виховання / Ю. Л. Мельничук. – К. : ПП „Золоті ворота“, 2012. – 298 с.
15. Оржеховська В. М. Сучасні орієнтири та стратегії виховання дітей і молоді в Україні засобами хортингу / В. М. Оржеховська // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць. / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – № 1. С. 113–118.
16. Офіційний сайт Української Національної Федерації Хортингу. Федерація твоєї Батьківщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.horting.org.ua>.
17. Сухомлинский В. А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности / В. А. Сухомлинский. Избранные произведения. В 5 т. Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 131.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (1991). Kontseptsiiia vykhovannia osobystosti [Conception of education of personality]. *Ridna shkola*, 5, 40–47.
2. Bekh, I. D. (1998). *Osobystisno zoriientovane vykhovannia* [Personality-oriented education]. Kyiv: IZMN.

3. Chorna, K. I. (2004). *Vykhovannia hromadianyna, patriota, humanista* [Education of citizen, patriot, humanist]. Kyiv: KhIK.
4. *Elektronnyi fond bazy danykh Ministerstva osvity i nauky Ukrainy* [Electronic fund of database of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from <http://www.mon.gov.ua/>.
5. *Elektronnyi fond bazy danykh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Electronic fund of database of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/>.
6. *Elektronnyi fond bazy danykh Ukrainskoho derzhavnoho tsentru turizmu i kraieznavstva uchnivskoi molodi Ministerstva osvity i nauky Ukrainy* [Electronic fund of database of the Ukrainian State Center of Tourism and Regional Study of Student Youth of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from <http://ukrjuntur.org.ua/>.
7. Yeromenko, E. A. (2009). *Trenuvannia z khortynhu* [Training in Horting]. Kyiv: Palyvoda A. V.
8. Yeromenko, E. A. (2014). *Khortynh – natsionalnyi vyd sportu Ukrainy* [Horting – A National Sport of Ukraine]. Kyiv: Palyvoda A. V.
9. Zelenyi, V. O. (2014). Viiskovo-patriotychne vykhovannia uchniv 10–11 klasiv zasobamu khortynhu [Military-patriotic education of 10–11 forms pupils by means of horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriia i metodyka hortynhu: Issue 1* (pp. 20–26). Kyiv: Palyvoda.
10. Kolomoiets, H. A., Bondarchuk, O. S., Hryva, A. M., Rebryna, A. A., Tymofiev, V. Ya. & Bihus, M. B. (2013). *Vseukrainska viiskovo-sportyvna hra „Dzhura“ („Sokil“)* [All-Ukrainian military-sport game „Dzhura“ („Sokil“)]. Kyiv.
11. Kontseptsiia of hromadianskoho vykhovannia osobystosti v umovakh rozvytku ukrainskoi derzhavy (2000). [Conception of civic education of personality in conditions of Ukrainian state development]. *Pedahohichna hazeta*, 6, 6.
12. Makarenko, A. S. (1988). *O vospitanii* [On education]. Moscow: Politizdat.
13. *Mala entsyklopediia derzhavoznavstva* (1996). [Small encyclopaedia of political science]. Kyiv: Dovira; Geneza.
14. Melnychuk, Yu. L. (2012). *Osnovy kozatsko-lytsartskoho vykhovannia* [Basics of Kossak-Knigt education]. Kyiv: Zoloti vorota.
15. Orzhekhovska, V. M. (2014). Suchasni oriientyry ta stratehiia vykhovannia ditei i molodi v Ukraini zasobamy hortynhu [Today's benchmarks and strategy of education of children and youth of Ukraine by means of horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds). *Teoriia i metodyka hortynhu: Issue 1* (pp. 113–118). Kyiv: Palyvoda.
16. *Ofitsiinyi sait Ukrainskoi Hatsionalnoi Federatsii Khortynhu. Federatsiia tvoiei Batkivshchyny* [Official website of the Ukrainian National Federation Horting. Federation is your homeland]. Retrieved from <http://www.horting.org.ua>.
17. Sukhomlynskyi, V. A. Problemy vospitaniia vsestoronne razvitoi lichnosti [Problems of education of polymath]. In V. A. Sukhomlinskii, *Izbrannyye proizvedeniia: Vol. 1* (p. 131). Kyiv: Rad. shkola.